

ІСТОРИЧНЕ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Завжди існувала думка, що жінка з Венери, а чоловік з Юпітеру. Проблеми різного плану існували у відносинах між чоловіком та жінкою з давніх-давен. Ставлення суспільства до людини формувалось залежно від статі. Завжди жінці відводилась пасивна соціальна роль, її світ обмежувався рамками сім'ї, вихованням дітей, піклуванням про сімейне вогнище. Чоловіку, навпаки відводилась роль соціально значуща, він мав змогу, не тільки жити у родині за принципом поділяй та володарюй, а також, приймав активну участь, так би мовити, у справах державних. Вважається, що жінка створіння емоційне, наділене скоріше інтуїцією ніж розумом, чоловік навпаки, створіння цілеспрямоване, раціональне. На підґрунті цих протилежних позицій емоційності та раціональності виникає ряд соціальних гендерних конфліктів.

Основна мета даної роботи полягає у дослідженні історичних етапів взаємодії та соціальних ролей чоловіка та жінки, а також виявлення основних гендерних стереотипів, на яких базується сучасні положення жінки та чоловіка у суспільстві. Предметом даної роботи є процес історичного формування гендерних стереотипів та гендерних ролей. Об'єктом дослідження є історично створені гендерні стереотипи, які впливають на соціальні ролі чоловіка та жінки.

Виклад основного матеріалу. Ще на початку розвитку нашої цивілізації суспільство чітко визначало роль людини залежно від її статі. Так наприклад, у стародавньому світі жінка взагалі була позбавлена будь яких прав. У Стародавній Індії соціальне положення жінки зводилось до простого виконання покладених на неї сімейних обов'язків. Згідно з теорією філософсько-релігійних трактатів – Вед, роль жінки полягала в служінні своєму чоловіку. Жінка не мала права відкрито висловлювати свої думки, сперечатись з чоловіком, приймати активну участь у суспільному житті, натомість вона повинна була забезпечувати добробут та лад у своїй сім'ї та оселі. Ведичні трактати передбачають основною ціллю життя. в цьому світі, духовне просвітління. Чоловік може його досягнути напряму, через виконання певних правил: «аскезу» (зречення матеріального добробуту) та «ахімсу» (життя без насилля). Жінка навпаки може досягнути духовного

просвітлення (тільки до певного рівня і тільки через служіння чоловіку, як богу) – народитись у наступному житті чоловіком.

Жінка матеріальне створіння, тому вона не тільки повинна піклуватись та служити чоловікові, займатись господарством, дітьми, вона ще повинна піклуватись про себе, намагатися бути завжди красивою. Прикрашати себе для чоловіка, і навпаки приховувати свою красу на людях.

Жіноча суть приближена більше до матеріальної сторони буття, тому жіноча первісна сутність, і до теперішнього часу вважається чимось темним, згубним, спокусливим. А спокуса це те, що збиває з істинного шляху, вводить в оману, призводить до гріхопадіння і в решті-решт до загибелі душі. «Немає нічого гіршого за жінку» вважав Гомер, і ця думка точнісінько характеризувала відношення до жінки у стародавню епоху. Незважаючи на те, що стародавні греки створювали прекрасні витвори мистецтва, захоплювались красою тіла, і жіночого також, жінка у той час була безправною рабинею в оселі чоловіка, без його дозволу вона не могла розпоряджатись майном, в тому числі і особистим.

Багато античних філософів вважали жінку недосконалим, потворним створінням. Так наприклад Аристотель писав: «Жінка – це спотворений від природи чоловік», Езоп вважав, що є три страшні біди: вогонь, жінка та море. Сократ взагалі стверджував – «Любов до жінки – це отрута».

Жінка в очах стародавнього чоловіка, це річ, сувенір, товар, меблі, вона ні в якому разі не може розглядатись, як людська істота, яка заслуговує поваги. Соціальна роль жінки, у стародавні часи, могла розвиватись тільки у двох напрямках: або жінка – служниця для чоловіка, або жриця чи гетера.

У епоху Середньовіччя ставлення до жінки фактично не змінилось, цей патріархальний період залишив за жінкою статус речі, яка нічим не відрізняється від інших побутових речей і долю якої чоловік може вирішувати на власний розсуд.

Окрім того, епоха Середньовіччя посилює протистояння між раціональним, розумним та чуттєвим. Норми та обмеження по відношення до людського тіла закріплюють домінування розуму, чуттєвість наділяється гріховністю, з іншого боку релігійна чуттєвість гріхом не визнається. Основним критерієм гріховності почуттів є їх спрямованість на отримання задоволення, та асоціюється з жіночим – первородним гріхом. Таким чином жіночність починає асоціюватись з не з чуттєвістю, а зі збоченням, гріхопадінням, що руйнує єдність людського та Божого .

На думку Августина Блаженного, представника середньовічної схоластики, існує тілесна та платонічна жіноча суть, де перше зводиться до

характеристик статі, а у другому випадку жінка розглядається як створіння, що наділене розумом і здатне возвеличити свою чуттєвість до рівня релігійною чуттєвості. Жінка, як плотське створіння є носієм першородної гріховної чуттєвості, тому вона повинна підкорюватись чоловіку, з іншого боку жінка наділена розумом і тому схильна до релігійного почуття. Жінка, яка рівна до чоловіка, в рівній мірі з чоловіком може розраховувати на спасіння¹.

У середньовічній патристиці жінка також асоціюється з розпустою та злом. Святий Амвросій жінку взагалі розглядає як абсолютне зло, але все ж таки, це зло може здобути спасіння, в разі відмови від свого тіла – втративши жіночність та жіночі риси і стати чоловіком. Святий Амвросій говорив: «Поки жінка визначена для дітородження, вона відмінна від чоловіка, як тіло відмінне від душі. Але як що жінка хоче бути слугою Христовою, більш ніж світу, вона припиняє існування як жінка, і її можливо в такому разі назвати чоловіком»².

Таким чином можна зазначити, що в період середньовіччя соціальна роль жінки зводилась до виконання дітородної функції. Дітородна функція вважалась меншим результатом гріхопадіння Єви, ніж природним істотним результатом природного порядку. У той же час, ця концептуальна установка того часу, не надавала права підвищення соціального статусу в результаті створення сім'ї та народження дітей, а навпаки закріплювала ситуацію, в якій жінка підкорялась чоловіку. Якщо у Августина жінка в рівній мірі з чоловіком може розраховувати на порятунок, за умови, що вона зможе перебороти свою гріховну, тілесну природу, то в схоластиці підлегле становище жінки є абсолютно нездоланим, так як воно обумовлено її природним призначенням. Наприклад, в працях Фоми Аквінського розглядається роль жінки, як помічниці чоловіка, і цю вона зобов'язана виконувати в силу свого природного призначення. Однак, з точки зору Аквіната, жінка є помічницею чоловіка не в праці, де більш ефективним помічником чоловіка виступає інший чоловік, а виключно в справі продовження роду. Мета існування жінки полягає виключно в тому, щоб «допомогти чоловікові продовжити рід», принцип якого міститься тільки в

¹ Августи Аврелий. Исповедь. Книга 13, глава XXXII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mexalib.com/view/213580/>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

² Цит. по Diana Coole, *Women in Political Theory: From Ancient Misogyny to Contemporary Feminism*. (London: Lynne Rienner Publishers, 1993), p. 44.

чоловікові і який один є подобою Бога³, тобто власне людиною для Фоми Аквінського є чоловік, а жінка – лише засіб для реалізації принципу людського роду і тому, не має ніякого самостійного значення безвідносно до даним принципом.

Існування жінки за межами родини взагалі не заохочувалось, а в деяких випадках і допускалось. Ставлення до представниць жіночої статі було досить жорстоке, за даними різних джерел середньовічна інквізиція знищила майже дві третини жіночого населення Західної Європи. Жінка в той час була істотою безправною і ціль соціального існування зводилась, як у попередній період, або до ролі дружини, або до ролі черниці у християнському монастирі.

Середньовічна епоха визначала батьківську владу як, право на життя і смерть не тому, що вона є гранично жорстокою формою влади (хоча насправді вона і відрізняється жорстокістю), але насамперед тому, що всі права в даному типі влади належать тільки одному суб'єкту – патріарху, а інші члени спільноти, навіть дружина і мати абсолютистського правителя, повністю позбавлені яких би то не було прав⁴.

Поступово епоха абсолютного патріархату почала змінюватись, суспільство почало сприймати жінку, як істоту, яка виступає в ролі помічника чоловіка и при цьому також відіграє значну роль у вихованні дітей. Так наприклад Джон Локк при формулюванні ідей лібералізму. виступав з критикою абсолютної батьківської влади, і вважав, що мати та батько мають рівні права по відношенню до своїх потомків⁵.

На думку Жан-Жак Руссо позитивна роль жінки ґрунтується на тому, що жінка наділена чуттєвою природою. По відношенню до чоловіків, жінки мають здатність подобатись чоловікам та викликати у них найкращі людські почуття – любов, співчуття, бажання піклуватись та захищати, і таким чином жінка пом'якшує норов чоловіка, робить його більш чуйним та естетичним⁶.

Поступово, з роками, жінка виходить із тіні пасивного соціального існування і починає грати, так би мовити серединну соціальну роль. За нею

³ Saint Thomas Aquinas, Basic Writings, Volume 1. Summa Theologica (New York: Random House, 1945), pp. 879–884.

⁴ Гендерная проблематика в философии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ronl.ru/referaty/filosofiya/215900/>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

⁵ Локк Джон. Два трактата о правлении // Сочинения в трех томах. Том 3 М.: Мысль, 1988. С. 146–148.

⁶ Руссо Жан Жак. Эмиль или о воспитании. // Книга V. София или Женщина. – С. 550.

зберігається активна роль у родині, в плані виховання дітей, піклування про добробут сім'ї і також жінка поступово починає приймати участь у соціальних справах. У 18–19 сторіччях жінка отримує право навчатись, але окремо від чоловіків, жінці потрібна гарна освіта, і для власного контролю і для правильного виховання дітей; тільки правильно вихована та освічена жінка має можливість сформувати нормальну сім'ю та виховати гідних дітей.

На початку 20 століття, революційні тенденції різко порушили встановлену століттями систему відносин між чоловіком та жінкою. Після жовтневої революції положення жінки різко змінилось – вона отримала права подібні до прав чоловіків. До середини 20 століття в багатьох країнах світу були встановлені рівні права чоловіків та жінок, що призвело до необхідності подолання бар'єру соціальних, в тому числі і гендерних стереотипів. До 60–х рр. психічні або поведінкові властивості, котрі ймовірно відрізняють чоловіків від жінок, називали статевими властивостями або відмінностями. Вперше термін «гендер» був уведений у науковий обіг американським психоаналітиком Робертом Столлером (Robert Stoller). У англійській мові слово gender означає стать (від лат. genus – рід) – тобто стать, яку «приписали» даній людині від імені суспільства уповноважені на те органи, інакше – паспортна стать, або стать у документах⁷.

Статеві або гендерні відмінності формуються у процесі соціалізації. Процес соціалізації передбачає комплексний процес засвоєння індивідом певної системи знань, норм і цінностей, які дозволяють йому бути повноправним членом суспільства. Соціалізація виступає одним із основоположних соціальних процесів, що забезпечує існування людини в середині суспільства. Соціалізація являє собою процес входження людини в суспільство, включення її в соціальні зв'язки та інтеграції з метою встановлення її соціальності. Включає, як цілеспрямований вплив на особистість (виховання), так і стихійні, спонтанні процеси, що впливають на її формування. Соціалізація знаходиться на межі різних наук і вивчається філософією, психологією, соціальною психологією, соціологією, історією, етнографією, педагогікою та теологією.

Крім того, соціалізацією є також процес пристосування (адаптації) дорослої людини, яка з певних обставин (перебування в певній

⁷ Освітній портал., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/upbring/1660/>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

«антисоціальної» групі, довготермінове перебування у в'язниці тощо) довгий час була поза суспільством, або перемістилася з одного суспільства в інше (зміна громадянства тощо)⁸.

Отже, соціалізація. це дуже складний процес, на нього впливають багато факторів починаючи з сімейного виховання і закінчуючи вихованням у суспільстві. Під час гендерної соціалізації здійснюється навчання та сприйняття ролі тієї чи іншої статі (чоловіків і жінок), а також розуміння відмінностей між статями та їх функціями. в процесі соціалізації суспільство нав'язує людині існуючі, напрацьовані роками, а в деяких випадках тисячоліттями стереотипи (стандартні моделі поведінки) в тому числі і гендерні. Багато науковців виділяють три основні групи стереотипів.

Перша група стереотипів базується на відповідних уявленнях про психологічні риси та якості особистості чоловіків та жінок — стереотипи «maschile – feminnile». Згідно з цими стереотипами чоловіки та жінки є протилежностями. Чоловікам приписується активне, творче начало, здатність вирішувати проблеми, застосовувати розвинуте логічне мислення та власну компетентність. Жіноче ж начало – природно-репродуктивне і тому жінка повинна бути покірною, залежною, емоційною.

В основу виокремлення другої групи стереотипів покладені соціальні начала. Дана група стереотипів закріплює професійні ролі чоловіків і жінок. Для жінки головними є ролі сімейні (жінка, мати, господарка), а для чоловіків – ролі професійні.

До третьої групи гендерних стереотипів вчені відносять стандартизовані уявлення, які пов'язані з відмінностями у змісті праці – жіночої та чоловічої⁹.

Оцінивши все вище сказане, можна зазначити, що на протязі усього історичного розвитку суспільства сформувалися різного роду гендерні стереотипи, які в свою чергу формують ставлення до жінки та чоловіка, а також визначають соціальні ролі, які люди повинні виконувати у соціумі. Також треба наголосити, що ставлення до жінки у різні історичні епохи було не дуже поважне, і соціальні ролі були чітко визначені і дотримання їх для чоловіка і жінки було обов'язкове. Сучасна ситуація змінилась, але

⁸ Всесвітня електронна енциклопедія., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

⁹ Енциклопедия кругосвет. Гендерны еисследования. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/sociologiya/GENDERNIE_ISSLEDOVANIYA.html/. – Загол. з екрану. – Мова рос.

незначно, сучасна молодь і досі в більшості випадків керується гендерними стереотипами. Це підтверджує соціологічне опитування, яке було проведено серед студентів медичного коледжу № 2.

Було опитано 100 чоловік, віком від 16 до 20 років (57 – особи жіночої статі та 53 осіб чоловічої). На питання «Що ви розумієте під визначенням Гендер?» всі опитані відповіли, що це «стать людини».

Для виявлення психологічного стану, та соціальної сходинки розвитку особи, що приймала участь у опитуванні, було запропоновано геометричний тест Сюзан Ділленгер та систему Лоуренса Кольберга і Уилла МакВінні. В поєднанні, ці два тести дозволяють приблизно визначити тип сім'ї, в якій виховувалась особа, окрім того дають можливість виявити стадію соціалізації людини, та визначити наявність внутрішнього психологічного конфлікту особи¹⁰.

Таким чином, 36 осіб (34 чоловіки, 2 жінки) обрали серед запропонованих фігур чотирикутник (квадрат), а основними принципами життя визначили правила, закони та принципи, що відповідає «досоціальній» («доконвенціональній») концепції за Кольбергом – МакВінні. Це значить, що дані особи виховувались у родинях де використовувались авторитарні методи виховання, а основою співіснування були чітко визначена сімейна ієрархія. Люди, які виховуються в сім'ях авторитарного типу, звикають до правил, що встановлюються в родині і в подальшому житті намагаються їх дотримуватись, можна зазначити, що вони живуть керуючись стереотипами, а іноді і упередженнями. Зміна життєвих пріоритетів, у таких людей відбувається дуже складно, вони віддають перевагу відносинам за правилами, які існували в їх родині. Тому не дивно, що вони негативно ставляться до жінок керівників, в якості керівника обирають тільки чоловіка, а жінці відводять пасивну соціальну роль, це не відповідає правилам які була встановлені в їх родинях.

20 особи (12 жінок, 8 чоловіків), обрали трикутник і зазначили, що основними принципами життя є отримання та досягнення стійкого матеріального благополуччя, враховуючи це, можемо стверджувати, що дані особи виховувались в так званих ліберальних сім'ях, де основним принципом виховання була розумність та раціональність. За концепцією Кольберга –МакВінні вони знаходяться на «соціальній» сходинці суспільного розвитку. Представники таких родин в подальшому житті діють

¹⁰ Електронна бібліотека НТУ «ХП», [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://microcad.in.ua/View/45740/>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

за принципом «вигідно чи не вигідно», тому, якщо для особи об'єкт або ситуація буде вигідною він залюбки це сприйме, якщо ні то навпаки.

23 осіб (6 чоловіків, 16 жінок), обрали коло, і назвали почуття основними принципами життя. Ці особи виховувались в сім'ях демократичного типу, де основою були почуття та емоції. Зазвичай люди з таких сімей з повагою ставляться до почуттів інших, та толерантно відносяться до представників різних поглядів. За концепцією Кольберга – МакВінні демократи займають третю соціальну сходинку «постсоціальну». На питання стосовно соціальних ролей чоловіка та жінки, данні особи зазначають, що роль залежить від конкретної ситуації і вона може бути як активною, та і пасивною. Керівна посада або стать підлеглих для них особливого значення не мають, а ось професіоналізм та компетентність вони вважають головним.

9 осіб (2 чоловіків, 7 жінок), обрали хвилеподібну фігуру (зигзаг), а основними принципами життя визначили ідеї та можливості. Ці особи виховувались у родинях унікального типу, де з повагою ставились до кожного члена сім'ї і враховували його потреби. За концепцією Кольберга – МакВінні, ці люди займають найвищу сходинку соціального розвитку «надсоціальну», для них не існує соціальних стереотипів, вони відкриті світу і різним ідеям.

12 осіб (1 чоловік, 11 жінок), обрали прямокутник, це значить, що на даному етапі життя вони переживають особисту кризу, так би мовити «тупікову» ситуацію, враховуючи вік (16 – 18 років) опитаних можна зазначити, що ці особи знаходяться на п'ятій стадії соціалізації, яку Ерік Еріксон назвав «Ідентичність або рольовий безлад». Від 11 до 18 років відбувається перехід з дитинства до дорослого стану, що викликає як фізіологічні, так і психологічні зміни. Психологічні зміни виявляються, як внутрішня боротьба між прагненням до незалежності, з одного боку, і бажанням зберегти залежність від тих людей, які про тебе піклуються, бажанням бути вільним від відповідальності за те, що ти доросла людина, – з іншою. Батьки або інші значимі люди. стають «ворогами» або «ідолами». Підліток (хлопець, дівчина) постійно стикається з питаннями: Хто він є і ким він стане? Дитя він або дорослий? Як його етнічна, расова приналежність і релігія впливають на відношення людей до нього? У чому буде його дійсна достовірність, дійсну тотожність як дорослу людину? Такі питання часто викликають у підлітка хворобливу заклопотаність тим, що інші думають про нього і що він сам повинен думати про себе. Стикаючись з такою плутаниною в своєму статусі, підліток завжди шукає упевненість, безпеку,

прагнучи бути схожим на інших підлітків своєї вікової групи. У нього розвиваються стереотипні поведінка і ідеали і, він часто вступає в різні угруповання або клани. Групи "рівних" дуже важливі для відновлення самоотожнення. Руйнування строгості в одязі і поведінці властиво цьому періоду¹¹.

Отже 12 осіб поступово будуть змінювати свої погляди, формувати нові або навпаки, врешті решт, приймуть створені суспільством та родиною життєві принципи, і через деякий час оберуть найбільш притаманну позицію.

Переважна більшість опитаних жіночої статі, але на питання «Чи може жінка бути гарним керівником?» 67 осіб дали негативну відповідь, також 54 особи (з яких 48 чоловічої статі, 6 жіночої) негативно ставляться до необхідності рівності жінок та чоловіків у керуючих органах влади. Окрім того, 68 осіб бажали б працювати під керівництвом чоловіків.

До анкети опитувань були включені так звані «провокаційні питання»: «Чи допускаєте ви думку, про те, що в нашому суспільстві будуть існувати одностатеві шлюби?» – 87 осіб відповіли, що такої думки не допускають взагалі і до одностатевих шлюбів ставляться дуже негативно; 13 осіб відносяться за принципом – «чому б і ні»; На питання «Чи можуть представники сексуальних меншин всиновлювати дітей?» всі опитані заявили, що всиновлювати дітей представники даних категорій не можуть. Ці два питання показують, що сучасна молодь не готова толерантно сприймати поведінку інших, яка відрізняється від визнаних суспільством стереотипів. В світі існують країни (Європа: Голландія, Бельгія, Іспанія, Норвегія, Швеція, Данія, Ісландія; Африка: ПАР; Америка: Канада і 9 штатів США: Коннектикут, Айова, Массачусетс, Нью-Гемпшир, Нью-Йорк, Вермонт, Вашингтон, Мен, Меріленд і округ Колумбія. Латинська Америка: Мексика (деякі міста), Бразилія, Аргентина), де на законодавчому рівні закріплені права сексуальних меншин – дозволяється укладати шлюб та всиновлювати дітей, але суспільство цих країн, точніше його частина і досі не сприймають таких тенденцій. такі явища як затвердження подібних законів викликають обурення іноді масові протести серед населення [7].

Висновки. Дане дослідження показало, що в нашому суспільстві жінки мають рівні з чоловіками права, але існують гендерні стереотипи, які по факту обмежують прав жінок, і в деяких окремих випадках права чоловіків. Західноєвропейське суспільство, яке ставиться до жінок з більшою

¹¹ Соціалізація по Еріку Еріксону., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://childstories.chat.ru/ericson.htm/>. – Загол. з екрану. – Мова рос.

демократичністю, менш підвернене статевим стереотипам на відміну від українського суспільства. Нажаль гендерні стереотипи повністю охопили суспільні відносини і досі багато представників чоловічої статі вважають, що місце жінки або у сім'ї, або у сфері виконавчої та обслуговуючої праці, а місце чоловіка у сфері керування та інструментальної праці, тобто творчої, що жінка це створіння нерозумне, а емоційне і до того ж дуже слабе.

До теперішнього часу в основі багатьох існуючих гендерних стереотипів нашого суспільства лежать історично сформовані правила та принципи, які, на протязі двох останніх десятиліть, українське суспільство намагається подолати і робить поступові маленькі кроки для зміни хибних уявлень про чоловіче та жіноче. Окрім того, якщо ми знову згадаємо Стародавню Індійську філософію то встановимо той факт, що в кожній людині є і жіноче і чоловіче. Сучасні праці в галузі психології та психотерапії теоретично підтверджують данні ствердження і наголошують на тому, що без наявності жіночої частки в особі чоловіка, чоловік би не зміг розуміти жінок і навпаки без чоловічої часточки в жінці, жінка не змогла б порозумітись з чоловіком.